

12. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI // Голос України, № 188 (5438), суббота, 6 октября 2012.

13. Административные процедуры и контроль в свете европейского опыта / Под ред. Т.Я. Хабриевой и Ж. Марку. – М. : Статут, 2011. – 320 с.

14. Школик А.М. Індивідуальні адміністративні акти як основна форма діяльності публічної адміністрації / А.М. Школик // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – Ч. 1. – 340 с.

УДК 342.922

С.І. Саєнко

**ДЖЕРЕЛО НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО  
ПРАВА: ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛОГІЧНІ ШЛЯХИ  
ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІСЕМІЇ**

Досліджуються особливості полісемії поняття джерел норм адміністративного права; аналізуються логічні та лінгвістичні аспекти формування даного поняття; обґрунтовується авторська позиція щодо його наукової інтерпретації.

Ключові слова: *джерело, норми, адміністративне право, джерело норм адміністративного права, соціальні регулятори, лінгвістика, логіка.*

Исследуются особенности полисемии понятия источников норм административного права; анализируются логические и лингвистические аспекты формирования данного понятия; обосновывается авторская позиция по его научной интерпретации.

Ключевые слова: *источник, нормы, административное право, источник норм административного права, социальные регуляторы, лингвистика, логика.*

The features of polysemy of concept of sources of norms of administrative law are probed; the logical and linguistic aspects of forming of this concept are analysed; author position is grounded on his scientific interpretation.

Key words: *source, norms, administrative law, source of norms of administrative law, social regulators, linguistics, logic.*

Поняття джерела норм адміністративного права слід відносити до ключових в понятійно-термінологічному апараті адміністративного права України. Виражаючи найбільш суттєві зв'язки реальної дійсності та пізнання згадане поняття набуває характеру наукової адміністративно-правової категорії. Однак, навіть поверховий погляд на вказану категорію без подальшого її наукового

аналізу переконує в тому, що результати її інтерпретації у кожного дослідника будуть різноманітними. Таким чином термін "джерело норм адміністративного права" може мати декілька значень і у різних варіаціях вживатися в адміністративно-правовій науці та практиці.

Багатозначність трактувань аналізованої адміністративно-правової категорії може бути пояснена:

по-перше, науковою позицією дослідника, яка сформувалася в останнього внаслідок його прихильності до тієї або іншої концепції праворозуміння;

по-друге, полісемантизмом базових понять "норма", "адміністративне право", "джерело";

по-третє, лінгвістичними та логічними особливостями формування даних понять.

У цій статті ми зупинимося лише на аналізі лінгвістичних і логічних аспектів формування досліджуваної категорії, що, сподіваємося, сприятиме вирішенню хоча б частини теоретико-правових проблем, пов'язаних з сутнісною характеристикою терміну "джерело норм адміністративного права".

Як і дослідження будь-яких інших понять в адміністративно-правовій науці, поняття джерела норм адміністративного права має бути проаналізоване передусім з позицій мовознавства, вироблених цією наукою знань про багатозначність слів природної мови, про історичну мінливість значення слів і набуття ними нових лексичних значень, про мовні шляхи формування наукової термінології на базі загальноживаних слів, про вплив контексту на смислові значення слів і понять.

Варто відзначити, що мова адміністративно-правової науки прагне максимально звузити полісемічну частину свого словарного запасу та забезпечити панування моносемічної частини лексики, який нею використовується. Остання (мова науки) відноситься до особливого типу змішаних мов, базою якого виступає природна національна мова, що доповнюється адміністративно-правовими поняттями, термінами, презумпціями тощо. Порівняно із природною широкоживаною українською мовою, мова адміністративно-правової науки є дещо досконалішою, більш формалізованою та точною. Її основою виступають адміністративно-

правові терміни та поняття, смислові значення яких розробляються й уточнюються вченими-адміністративістами.

Проте, і загальноживані слова також потрапляють до словарного запасу мови адміністративно-правової науки. Втім, їх застосування вимагає спеціальних домовленостей, зокрема, між ученими-адміністративістами, представниками адміністративно-юрисдикційної практики та іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, що забезпечує взаєморозуміння та ефективну комунікацію останніх.

При з'ясуванні ролі загальноживаних слів української мови в утворенні назви наукових адміністративно-правових понять і термінів слід урахувати не лише їх звичайну лінгвістичну етимологію, але й контекст предмета адміністративно-правової науки, в якій вони використовуються. Так, наприклад, слово "джерело" само по собі не має значення адміністративно-правового поняття та не вживається в науці адміністративного права України в якості самостійно терміну. Але його сполучення із терміном "норми адміністративного права" перетворює дане слово на об'єкт вивчення адміністративно-правової науки та вимагає внесення певних коректив до понятійно-термінологічної бази останньої.

Навпаки, словосполучення "норми адміністративного права" означає найважливішу категорію логіко-понятійного апарату адміністративно-правової науки України. Проте і воно без відповідного контексту, без оточення його іншими словами не здатне набувати одного якогось конкретного значення. З'ясування конкретики останнього потребує спеціальної вказівки на його смисл (наприклад, норми адміністративного права – це правила поведінки або ж це синонімічна назва статті, пункту чи інших структурних елементів нормативно-правового акту), який при цьому має розкриватися в розгорнутій формі у вигляді певної дефініції.

Узагальнивши наведене, ще раз додатково акцентуємо увагу на тому, що загальноживане слово "джерело" може використовуватися в адміністративно-правовій науці, зокрема, у стійкому словосполученні "джерело норм адміністративного права", але аж ніяк у якості самостійного поняття чи терміну. Однак його лексична багатозначність є безсумнівним фактором, що впливає на формування різних смислових відтінків терміну "джерело норм адмініс-

тративного права". До потенціалу такого впливу додається також смислове та контекстне використання категорії "норма адміністративного права".

Кожному науковому терміну, у тому числі й досліджуваному нами, має пред'являтися вимога однозначності, тобто останнім має бути властива чітко обмежена, переважно мотивована спеціалізація та певна семантична точність. Але вимога однозначності є дещо відносною. Гадаємо, що саме це мали на увазі видатні французькі мислителі, коли наголошували: "Вживайте правильно слова – і ви позбавите світ від половини непорозумінь" (Декарт); "Перш ніж сперечатися, давайте домовимося про терміни" (Вольтер).

Згадані поради орієнтують кожного із сучасних дослідників правової термінології не лише на дотримання вимоги однозначності при формуванні нових наукових термінів, але й визначають межі такої однозначності, за якими дані терміни можуть мати різні значення. У зв'язку з цим вимогу однозначності адміністративно-правових термінів, на нашу думку, варто розуміти передусім, як певне правило логіки: "в контексті будь-якого міркування під тим або іншим ім'ям мати на увазі один і той же предмет"<sup>1</sup>.

Досліджуючи види багатозначності термінів у праві, окремі вчені обґрунтовано наголошують, що полісемія слів в останньому найчастіше проявляється у формі метонімії (від гр. *metonymia* – "перенесення") – тобто простого перенесення значення слова з одного предмета на інший на основі їх відповідного зв'язку, інколи якоїсь певної схожості. Проявом такої полісемії досить часто виступають метафори (від гр. *metaphora* – "перенесення"), що використовуються за певними правилами законодавчої техніки<sup>2</sup>.

Урахування зазначеної позиції в контексті нашого дослідження, спонукає висловити думку про те, що термін "джерело норм адміністративного права" може утворюватися в адміністративно-правовій науці шляхом функціонального метафоричного

<sup>1</sup> Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ / Е.К. Войшвилло. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 239 с. - С. 47.

<sup>2</sup> Власенко Н.А. Проблемы точности выражения формы права: автореф. в форме науч. доклада на соиск. учен. степени д. ю. н.: спец. 12.00.01 "Теория права и государства"; История права и государства; История политических и правовых учений" / Н.А. Власенко // <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=62103>.

перенесення відповідних ознак, які служать основою лексичного значення слова "джерело" у його загальнозживаному значенні (те, що дає початок чому-небудь, звідки виходить що-небудь), на ознаки правової категорії "джерело норм адміністративного права". Саме таким шляхом учені-адміністративісти України отримують можливість застосовувати в своїх наукових дослідженнях більшість смислових значень загальнозживаного слова "джерело", серед яких: "те, що дає початок чому-небудь", "основа", "джерело відомостей", "письмовий документ" тощо.

Проблема мовної полісемії джерела норм адміністративного права не може бути з'ясована у відриві від логічних шляхів її виникнення та подолання. Вивчення логічних прийомів і способів, які мають використовуватися при формуванні системи теоретичних знань про джерела норм адміністративного права так само методологічно необхідно і в рамках нашого дослідження. У цьому сенсі абсолютно справедливі слова О.Н. Васильєва про те, що логічне завжди має в теорії права важливе значення, а понятійний апарат цієї науки є, передусім, логічною формою мислення в правознавстві<sup>1</sup>. Додамо лише, що ці слова також є актуальними і для досліджень адміністративно-правової термінології.

Відомо, що закон логічного мислення - це необхідний, стійкий і повторюваний зв'язок між думками. Дотримання законів логіки є головною умовою досягнення істини. Наукове мислення, яке підкоряється законам логіки, дозволяє виявити, осмислити та зафіксувати в понятійно-категоріальній формі найбільш значущі ознаки адміністративно-правових феноменів, що відбивають їх сутність, форму, зміст і соціальне призначення.

Поняття виступають ключовою логічною формою з'ясування суті адміністративно-правових явищ, бо віддзеркалюють закономірне та особливе в правовій дійсності. Поняття спонукають до мислення, вони є також резервуаром останнього. У зв'язку з цим, якщо досліднику вдається виявити специфіку джерела норм адміністративного права на рівні поняття, його внутрішньої структури, логічних властивостей тощо, тоді він отримує можливість проникнути в суть даного поняття.

---

<sup>1</sup> Васильєв А.М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев. - М.: Юридическая литература, 1976. - 264с. - С. 44 - 45.

Логічний аналіз поняття джерела норм адміністративного права дослідникам доцільно розпочинати з виявлення основних характеристик його імені. У формальній логіці під ім'ям розуміють мовні вирази у вигляді окремого слова чи словосполучення, що позначають або іменують який-небудь позамовний об'єкт, окремий предмет чи клас предметів<sup>1</sup>. Якщо звичайне вживання імен у розмовній, повсякденній мові далеке від визначеності та послідовності, то логіка прагне внести певну впорядкованість до цієї процедури, описати ті принципи, яким вона повинна підкорятися.

Ім'я, як категорія логіки, має дві обов'язкові характеристики: смислової та предметної. Смысл (концепт) імені - це інформація про предмети чи об'єкти, тобто властиві їм ознаки, за допомогою яких виділяється певна сукупність останніх. Предмет (денотат) імені - це один або безліч предметів (об'єктів), що цим ім'ям позначаються. Співвідношення між ім'ям, смыслом і денотатом можна представити наступною семантичною схемою: ім'я - смысл - денотат. Звідси - ім'я денотує, тобто визначає об'єкти тільки через зміст, а не безпосередньо. Мовний вислів без сенсу - не може бути ім'ям, оскільки він не осмислений, що також указує на невизначеність його предметної специфіки, тобто денотату.

Означена схема дослідниками може братися за основу під час логічного аналізу смислового та предметного значень імені "джерело норм адміністративного права". Її цінність полягає в тому, що вона дозволяє зв'язувати воедино мовні та логічні способи утворення аналізованої адміністративно-правової категорії. Крім того, вона завжди орієнтує на виявлення відповідної словесної форми того чи іншого поняття. Отже, націлює науковців урахувувати той факт, що поняття нерозривно зв'язані з основними одиницями мови - словами.

Але варто не випускати з уваги й те, що словесний ідентифікат поняття може створюватися не одномоментно. Відповідна словесна формула імені поняття, як правило, "відшліфовується" протягом більш-менш тривалого часу, іноді неодноразово видозмінюючись та все більше наближаючись до точнішого словесного віддзеркалення смислового значення поняття.

Якщо спиратися на вказані логічні судження та більш предметно вести мову саме про поняття джерела норм адміністратив-

<sup>1</sup> Щербина О.Ю. Логіка для юристів: курс лекцій / О.Ю. Щербина. - Вид. 2-ге, допов. і перероб.- К.: Юридична думка, 2004. - 264 с. - С. 40.

ного права, то передусім доцільно зазначити, що останнє входить до класу загальних понять, а значить характеризує певними загальними ознаками як мінімум два предмети (об'єкти)<sup>1</sup>. У зв'язку з цим ім'ям "джерело норм адміністративного права" дослідники правомірно можуть позначити, зокрема, підстави (витоки, основи, тощо) виникнення норм адміністративного права, які зумовлюють генезис і сутність цих соціальних регуляторів. Цим же ім'ям можуть назвати й явища іншого порядку, наприклад - нормативно-правові акти, що розглядатимуться в якості певних форм зовнішнього вираження норм адміністративного права.

Отже, сьогодні ім'я "джерело норм адміністративного права" може бути використано для позначення різнопорядкових явищ правової дійсності тим або іншим дослідником відповідно до його вподобань у праворозумінні. Хоча, як нам здається, свою власну точку зору з даного аспекту проблематики кожен із науковців усе ж таки має формувати не з усталених позицій наявних доктринальних підходів, що обмежуватимуть її рамки, а з урахуванням передусім відповідних очікувань законодавчої та правозастосовної практики, які сьогодні потребують відмови від штучних спроб об'єднання під єдиним іменем "джерело норм адміністративного права" всіляких і несумісних понять. Таким чином, прагнення вчених-адміністративістів мають бути спрямовані не на безмежне збільшення обсягу аналізованого поняття, а на вироблення на рівні адміністративно-правової теорії системи нових конкретизованих понять, що забезпечать точне й адекватне віддзеркалення змісту явища під назвою "джерело норм адміністративного права".

Резюмуючи наведене, зробимо наступні висновки:

1. Полісемія слів "джерело", "норма" і "адміністративне право" об'єктивно зумовлює багатозначність терміну "джерело норм адміністративного права", вживання якого в адміністративно-правовій науці може відбуватися для позначення різнопорядкових правових явищ.

2. Конкретний смисл багатозначного поняття "джерело норм адміністративного права" визначатиметься як контекстом, у рамках якого воно буде використовуватися, так і приєднанням до нього додаткових слів, що звужуватимуть його обсяг.

---

<sup>1</sup> Жеребкін В.Є. Логіка: підруч. / В.Є. Жеребкін. - 9-те вид., стер. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. - 255 с. - С. 33.

3. З урахуванням цього, сьогодні правомірно про джерело норм адміністративного права говорити, як про:

по-перше, правоутворюючі фактори, що визначають природу та сутність норм адміністративного права. Ця інтерпретація відображає найзагальніше філософсько-правове значення аналізованої категорії, яка співпадає з основним словарним значенням слова "джерело" (те, що дає чому-небудь початок, звідки виходить що-небудь). Зауважимо, що на такий підхід весь час орієнтується український законодавець, аналіз адміністративно-нормотворчої діяльності якого за останні роки свідчить про врахування ним чинників "людиноцентристської спрямованості" при створенні норм адміністративного права. Тобто в цьому випадку йдеться про нормотворчий контекст смислу терміну "джерело норм адміністративного права";

по-друге, форму зовнішнього вираження норм адміністративного права в сенсі змістилища, з якого правореалізатори можуть черпати встановлені для них загальнообов'язкові правила поведінки. Ця інтерпретація, як бачимо, зорієнтована вже на правокористувачів, тобто віддзеркалює правореалізаційний контекст.

УДК 342.9 (091) (477) (XX-XXI) ■ РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЦЕСУ  
В.І. Ткаченко ■ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Стаття присвячена питанням розвитку адміністративно-процесуального права в Радянській державі й Україні у другій половині ХХ та на початку ХХІ сторіччя.

Ключові слова: *адміністративно-процесуальне право, адміністративний процес, юрисдикційна концепція, судової концепція, управлінська концепція, публічні інтереси, адміністративна юстиція.*

Стаття посвящена вопросам развития административно-процессуального права в Советском государстве и Украине во второй половине ХХ и в начале ХХІ столетия.

Ключевые слова: *административно-процессуальное право, административный процесс, юрисдикционная концепция, судебная концепция, управленческая концепция, публичные интересы, административная юстиция.*

The article devotes the questions of the development of the administrative processional law in the Soviet state and Ukraine in the 2<sup>nd</sup> half of the ХХ century and at the beginning of the ХХІ century.